

ח' אדר, תשע"ז
6 מרץ, 2017

לכבוד
מפקחי החינוך המיוחד במחוזות
מנהלי מתי"אות
מנהלי בתי ספר לחינוך מיוחד
שלום רב,

הנדון: תכנית "בשבילי הזיכרון" להנחלת זיכרון השואה - יישום בחינוך המיוחד

בהתאם להנחיות חוזר מנכ"ל תשע"ה/4(א) מופעלת התכנית "בשבילי הזיכרון" ברמה הארצית בכל המגזרים ובכלל מוסדות החינוך החל משנת הלימודים תשע"ה.

תכנית "בשבילי הזיכרון" גובשה על ידי משרד החינוך ו"יד ושם" ונועדה להסדיר את לימודי השואה בכל שכבות הגיל, תוך ביסוס ההוראה של תכנים ומושגים הקשורים לנושא באופן מתפתח ומותאם לגיל. התכנית באה לענות על הצורך בחשיפה מבוקרת של התלמידים לנושא השואה ולתת בידם כלים להתמודדות מיטבית ומעצימה עמו. בתכנית מודגשים ערכים אנושיים, מוסריים ולאומיים.

בכדי להתאים את התוכנית ולהנגישה לתלמידים עם צרכים מיוחדים הזכאים לשירותי החינוך המיוחד, נכתב מסמך התאמות ייעודי, תוך שיתוף פעולה בין אגף א' חינוך מיוחד לאגף חברה ורוח (להלן).

המסמך מציג עקרונות פדגוגיים לתכנון ההוראה של נושא השואה, והצעות להוראה מותאמת של הנושא בהתייחס לגיל ולמאפייני התפקוד. כמו כן מציג המסמך הדגשים ארגוניים לבניית התכנית ולהפעלתה במסגרת החינוכית. עקרונות אלו מתאימים להוראת נושא השואה מסגרת תכנית "בשבילי הזיכרון" וכן במסגרת תכניות אחרות.

יישום התכנית במערכת החינוך מלווה בפיתוח מקצועי למורים בכל רחבי הארץ, בנושא הוראת השואה ותכנית "בשבילי הזיכרון".

מתווים לקורסים אלה נמצאים באתר של האגף לפיתוח מקצועי, מינהל ההשתלמויות.

צוות בית הספר להוראת השואה ב"יד ושם" ערוך להגיע לבתי הספר ו/או למרכזי הפסג"ה כדי להעביר קורסים על התכנית "בשבילי הזיכרון" ובנושא הוראת השואה בכלל.

לפרטים נוספים ולהזמנת השתלמות: גב' נועה וימן, מדריכה ארצית – שילוב ערכים בלמידה, אגף א' חינוך מיוחד, noavaiman@gmail.com

בברכה

אלירז קראוס
מנהלת אגף חברה ורוח
המזכירות הפדגוגית

רונית שרביט
מנהלת אגף פיתוח פדגוגי
אגף א' חינוך מיוחד

העתקים:

גב' רחל אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד

מפקחות ארציות, אגף א' חינוך מיוחד

מדריכים ארציים, אגף א' חינוך מיוחד

גב' נועה פלר, מדריכה ארצית, אגף חברה ורוח, המזכירות הפדגוגית

גב' נועה וימן, מדריכה ארצית תחום שילוב ערכים בלמידה, אגף א' חינוך מיוחד

גב' יעל בכר, מדריכה ארצית תחום פיתוח פדגוגי, אגף א' חינוך מיוחד

להלן מתווה עקרונות להוראת התכנית לתלמידים עם צרכים מיוחדים

"בשבילי הזיכרון"

מתווה עקרונות להוראת התכנית לתלמידים עם צרכים מיוחדים

רציונל התכנית בהתייחס לתלמידים עם צרכים מיוחדים

בהוראת נושא השואה בקרב תלמידים עם צרכים מיוחדים עשויים להתבטא ביתר שאת קשיים קוגניטיביים, שפתיים-תקשורתיים, רגשיים והתנהגותיים. בשל מורכבותו וייחודיותו של הנושא נדרשת התייחסות מותאמת למגוון האתגרים העולים מהוראתו, בכלל זה בנייה של תכנית הוראה מותאמת. זאת תוך יצירת חוויה רגשית-ערכית, לחיזוק הזיקה למורשת ולקידום ערכים אנושיים ולאומיים הקשורים לנושא.

תכנית "בשבילי הזיכרון" נבנתה בשיתוף פעולה בין משרד החינוך ו"יד ושם" ליצירת תכנית חינוכית ולימודית כוללת להוראת השואה בכל המגזרים, תוך הסדרת לימודי השואה באופן ספיראלי ברצף חטיבות הגיל.

מסמך זה מציג עקרונות והמלצות להוראת התכנית בהתייחס למגוון המאפיינים של אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, וכן הדגשים לבניית התכנית ולהפעלתה במסגרת החינוכית.

נקודת המוצא בהוראת נושא השואה לתלמידים עם צרכים מיוחדים, כמו גם בשאר תחומי הלימוד, היא תכנית הלימודים לחינוך הרגיל. הרציונל, העקרונות הפדגוגיים, התכנים והפעילויות המוצעות בכל אחת מחטיבות הגיל בתכנית הרגילה נכונים גם לתלמידים עם צרכים מיוחדים, תוך התאמה לרמת התפקוד של התלמידים ותוך התייחסות מכבדת לגילו הכרונולוגי.

עקרונות ההתאמה שלהלן מתייחסים לתכנית "בשבילי הזיכרון" אך מתאימים להוראת נושא השואה בכללותו גם במסגרת תכניות אחרות.

עקרונות פדגוגיים לתכנון ההוראה של נושא השואה לתלמידים עם צרכים מיוחדים

"בשבילי הזיכרון" המלצות פדגוגיות לתכנון ההוראה לתלמידים עם צרכים מיוחדים	עקרונות פדגוגיים
<ul style="list-style-type: none"> - יישום בהתאם למוצע בתכנית הרגילה לגילאים השונים, תוך התאמה לרמת התפקוד של התלמיד, ובמידת הצורך תוך שימוש בעקרונות/תכנים המוצעים לשכבות גיל אחרות. לדוגמא: יישום עקרון שיתוף ההורים, המוצע לקדם יסודי בכל רצף הגילאים. - בניית מפת נושאים לתכנון רצף הלמידה בגילאים השונים. 	התייחסות לגיל כרונולוגי
<ul style="list-style-type: none"> - מידת החשיפה תותאם לרמת התפקוד של הלומד ולגילו ותתבסס על הכרות עם כל אחד מהתלמידים. - באוכלוסיות בתפקוד קוגניטיבי ברמת מוגבלות בינונית וקשה יש לשקול האם לחשוף כלל את הנושא בגילאים הצעירים מאוד, ובאיזו מידה לחשוף אותו בשאר הגילאים. - באשר לתלמידים עם קשיים רגשיים-נפשיים, יש לשקול ביתר רגישות ותשומת לב את מידת החשיפה לפרטים שעלולים להציף פחדים וחרדות ולהתמקד בעיקר, בחשיבות הזיכרון, הכבוד והערכים הנלווים. 	מידת החשיפה לנושא בגילאים השונים
<ul style="list-style-type: none"> - ארגון על פי מעגלים: יחיד, משפחה, קהילה, עם ועולם והוראת כל מעגל בחטיבת הגיל המיועדת לו בתכנית הרגילה. - הוראת הנושא ללא קשר מחייב בין המעגל לבין שכבת הגיל שבה מוצע ללמד אותו. לדוגמא: באוכלוסיות בתפקוד קוגניטיבי ברמת מוגבלות בינונית וקשה בגילאים בוגרים ניתן להתמקד במעגלים הקרובים בלבד (יחיד, משפחה, קהילה), המוצעים לגילאי החינוך היסודי. - ארגון התכנים על פי יסודות מארגנים נוספים כגון: ציר כרונולוגי (חיים לפני השואה, התמודדות במהלך השואה ותקומה וזיכרון לאחר השואה). - הוראת הנושא תוך התמקדות בדמויות מובילות ומשמעותיות. 	ארגון תכני הלימוד
<ul style="list-style-type: none"> - הוראת הנושא בסמוך ליום השואה (כשבוע לפני), במסגרת שיעורים כיתתיים, ימים מרוכזים וטקסים. חשוב לשמור על מידתיות בכמות החשיפה לתכנים מורכבים, העלולים לעורר או להעמיק חרדות, דכאון וייאוש (כולל איזון בין נושאי השגרה לנושאי הוראת השואה) - התייחסות לנושא גם לאורך השנה כמתואר להלן. 	ארגון הזמן

"בשבילי הזיכרון" המלצות פדגוגיות לתכנון ההוראה לתלמידים עם צרכים מיוחדים	עקרונות פדגוגיים
<p>- שימת דגש על הוראה בין תחומית לשם פיתוח מבט כולל: א. לקראת יום השואה - התייחסות לנושא במסגרות זמן ייעודיות לצד שיעורים בתחום המקצועות רבי המלל ושיעורים במקצועות האמנות (אמנות חזותית, מוסיקה, מחול), כטקסט חזותי וכאמצעי להבעה. ב. לאורך השנה – התייחסות לנושא בתכנים רלוונטיים הנלמדים במסגרת מקצועות כגון: מולדת, אזרחות, היסטוריה וכן במסגרת תכנית טיולים, סיורים ופעילות חוץ בית ספרית.</p>	התייחסות לנושא במגוון תחומי דעת
<p>- יצירת זיקה וקשר בין הערכים הנלמדים בתכניות "הכנה לחיים", "מפתח הלב" ועוד לבין הערכים המגולמים בסיפורי השואה הנלמדים. - שימת דגש על ערכים חיוביים כגון: עזרה הדדית, תקווה ואופטימיות, כבוד וסובלנות, ערכים יהודיים ועוד.</p>	חיבור להיבטים ערכיים
<p>- שיתוף עובדי הוראה ממקצועות הבריאות, יועצת ופסיכולוגית בתכנון ההוראה, הטקסים והפעילויות, תוך ליווי הצוות והתלמידים בתהליכי הלמידה ובפעילויות השונות. - התייחסות בהתאם להיבטים הנובעים מהלקות – רגישויות, דגשים, המלצות "עשה" ו"אל תעשה" (ראה טבלת התאמות). - ליווי כל מפגש של התלמיד עם הנושא, כיחיד או כקבוצה, בתיווך של הצוות.</p>	שימת דגש על "עוגנים נפשיים" שיקלו על ההתמודדות
<p>- עיסוק בנושא במליאה ובקבוצות בהתאם למטרות ולפעילויות השונות, תוך שימוש מושכל בכוחה של הקבוצה לסייע לפרט בהתמודדות עם הנושא. - קיום שיחות ומהלכים ברמה הפרטנית במידת הצורך לשם ליווי ותמיכה בתחום הרגשי להתמודדות מיטבית של התלמיד עם הנושא.</p>	ארגון הלומדים
<p>- שיתוף ההורים בכל חטיבות הגיל (ולא רק בגילאי הקדם יסודי כמתואר בתכנית הרגילה) בהתאם לצורך.</p>	שיתוף ההורים והמשפחה
<p>- שימוש במאגר הפעילויות של התכנית "בשבילי הזיכרון", תוך התאמות ושינויים (ראה בהמשך – התאמת הפעילויות). - שימוש בערכה "יוצרים ויצירותיהם – השואה בראי האמנויות", בהוצאת משרד החינוך ו"יד ושם". - שימוש בערכת לימוד והוראה אשר חוברה לחינוך המיוחד: חיים שואה וזיכרון, משרד החינוך - תל, תשס"ז, 2006. - שימוש בערכה</p>	פעילויות וחומרי הוראה

התאמת ההוראה

להלן הצעות להוראה מותאמת של הנושא בהתייחס למאפייני תפקוד בתחומים השונים:

<p>מאפייני תפקוד בתחום הקוגניטיבי, השפתי-תקשורתי, הרגשי, הערכי</p>	<p>עקרונות להתאמת ההוראה לתלמידים עם צרכים מיוחדים</p>
<p>תפיסת זמן</p>	<ul style="list-style-type: none"> - הדגמה באמצעות ציר זמן. - הוראת הנושא גם במקרים בהם תפיסת הזמן לקויה, תוך התמקדות בהיבטים אחרים שהתלמיד מסוגל לתפוש ולהרגיש.
<p>תפיסת מקום</p>	<ul style="list-style-type: none"> - הדגמה באמצעות תצלומים ומפות - שימוש בטכנולוגיה ובכלים דיגיטליים
<p>הבנת תכנים ומושגים</p>	<ul style="list-style-type: none"> - תיווך למושגים מרכזיים: שואה, נאצים, גטו, מחנה ריכוז, מרד, חסידי אומות עולם ועוד. - תיווך המושגים באמצעות סיפורים אישיים של מבוגרים, בני נוער וילדים בשואה. - תיווך המושגים באופן אינדוקטיבי - יצירת הכללה ותובנות מתוך סיפורים, עדויות והדגמות נוספות. - מפגשים עם אנשי עדות - חשוב ליידע את אנשי העדות בדבר המאפיינים הייחודיים של קהל היעד ולהנחותם בנוגע למידת החשיפה ואופי התיאורים. - שימוש בתצלומים, ציורים, סרטים ואמצעים נוספים להמחשת התכנים תוך נקיטת משנה זהירות בבחירת אמצעי ההמחשה והימנעות מהמחשת תכנים שעלולים לעורר חרדה או הזדהות יתר. - שימוש במגוון סוגות להצגת הנושא כגון: סיפור היסטורי, סיפור אישי, יומן, מכתב, ספר זיכרונות. - בחירת יצירת ספרות או ספר שלם להוראה הנושא. - התאמת סיפורים מכבדי גיל ומותאמים לרמת ההבנה של התלמידים. - הקראה של הסיפורים, תוך תיווך להבנה ואוצר מילים במהלך ההקראה. - סיורים במוזיאונים ובמרכזים להנצחת השואה
<p>הבנת קשרי סיבה ותוצאה</p>	<ul style="list-style-type: none"> - שימוש בתרשימי זרימה לתיאור סיבות וגורמים.
<p>זכירת פרטים רבים, עובדות, תאריכים</p>	<ul style="list-style-type: none"> - צמצום החומר תוך התייחסות לאירועים/דמויות מרכזיים ועיקריים, תוך הימנעות מעומס בפרטים.

<p>עקרונות להתאמת ההוראה</p> <p>לתלמידים עם צרכים מיוחדים</p>	<p>מאפייני תפקוד בתחום הקוגניטיבי, השפתי-תקשורתי, הרגשי, הערכי</p>
<ul style="list-style-type: none"> - הצגת מגוון היבטים בתמונה הכוללת לשם איזון במקרים של הצמדות לפרט או לתמונה המעוררים קושי בהיבט הרגשי. - שימוש במפות מושגים ובתרשימי זרימה להצגת תמונה כוללת. 	<p>ראיית התמונה הכוללת לעומת הצמדות לפרטים</p>
<ul style="list-style-type: none"> - הרחקה של הסיפור - תיווך האירועים בדומה להמלצות התכנית בחינוך הקדם יסודי. לדוגמה: שימוש במילים המבטאות ריחוק מהסיטואציה ("זה קרה מזמן, לפני שאתם או ההורים שלכם נולדתם..." בארצות רחוקות"...וכו'). - הדגשת היבטים חיוביים בסיפורי השואה, כגון: תקווה ואופטימיות, עזרה הדדית, הישרדות והצלה, יצירה ויצירתיות. - שילוב של פעילויות יצירה – לביטוי תחושות ורגשות שעולים בעקבות הסיפורים. - בחירת תכנים מתוך התכנית, אשר על פי שיקול הצוות התלמידים מסוגלים להתמודד עמם. - הימנעות מ"המחשת יתר" של אירועים ומצבים ומשימוש בתמונות/סרטים קשים לצפייה. 	<p>התמודדות עם תכנים המעוררים חרדה ומערערים את תחושת הביטחון והוודאות</p>
<ul style="list-style-type: none"> - זימון אפשרויות להבעת רגשות ומחשבות במגוון ערוצים: בע"פ, בכתב, בכלים אמנותיים, תוך שמירה על מסגרת מותאמת לקהל היעד - בגבולות של הכלה להימנעות מהצפה רגשית. 	<p>הבעת רגשות ומחשבות</p>

התאמת הפעילויות - המלצות

א. בחירת ספר

1. עיון בשיקולים לבחירת הספר; בחירת הספר המתאים מתוך הספרים המוצעים לשכבות הגיל השונות, בהתאם למאפייני התפקוד של התלמידים, תוך התייחסות מכבדת לגילם הכרונולוגי.
2. בחירת ספר העוסק בנושא/היבט חדש שטרם טופל בעבר או העמקה בהיבט מוכר, תוך התייחסות רב-שנתית.
3. עיסוק בספר המזמן שיח ודיון סביב ערכים או מושגים המתחברים לערכים ונושאים מתחומי לימוד אחרים.
4. גיוון באמצעות בחירת סוגות שונות המאפיינות את הספרים.
5. התייחסות למגוון ערוצים כגון: סרטים, קטעים מצולמים, תמונות, ציורי ילדים ויצירות אמנות בפעילויות המבוססות בעיקר על ספרי קריאה.
6. עיון בספרים המלאים באמצעות האינטרנט.
7. בחינה של מידת הפירוט וההעמקה בכל ספר ושל מספר השיעורים / יחידות ההוראה שיוקדשו לו בהתאם לפרק הזמן הנתון ולמאפייני התלמידים.
8. הימנעות משימוש בטקסטים להוראת קריאה ומיומנויות שפה.

ב. מושגים ונושאים

1. תיווך המושגים במגוון אמצעים כגון: קטעים מצולמים, תמונות, ציורים ויצירות אמנות, לרבות אלו המופיעים בספרים עצמם, טרם מפגש עם הספר.
2. בנייה של מפת מושגים תוך כדי תהליך הלמידה לשם יצירת קשרים בין המושגים השונים.
3. בחירת המושגים ובחינת מספר המושגים שיילמדו בהתאם למאפייני התלמידים.

ג. דיון בסוגיות

1. זימון מגוון ערוצים לביטוי ולהבעה כגון: כתיבה, יצירה ועוד; שימוש באמצעי תקשורת חליפית בהתאם לצורך.
2. התמקדות בדילמה או מושג ברמת הפשטה והבנה תואמת גיל ותפקוד.
3. התמקדות בסוגיות המתקשרות ביניהן או המתקשרות לנושאים נלמדים.
4. ליווי השיח והדיון באמצעים חזותיים המארגנים את מהלך הדיון, ומאפשרים את ניהולו לפי כללי שיח ברורים.

ד. תוצרי למידה

1. עבודה אינטגרטיבית עם מורים לאומנות, דרמה ומחול ומטפלים ממקצועות הבריאות בתהליכי היצירה של התוצר.
2. ליווי התהליך של יצירת התוצר בשיח רפלקטיבי עם התלמיד לגבי המושג או הנושא המטופל, נימוק הבחירה, שיקולי הדעת בבחירת החומרים ליצירה, תחושות שליוו את התהליך ועוד.

בניית תכנית למסגרת החינוכית והפעלתה

- בהתייחס להוראת נושא השואה בכלל ולהפעלת תכנית "בשבילי הזיכרון" בפרט, יש להקצות זמן להצגתם בפני כלל הצוות החינוכי-טיפולי לרבות סקירה היסטורית של אירועי השואה. (ראה התייחסות לפיתוח מקצועי במכתב לעיל). מומלץ לקיים חשיבה אודות ההיבטים הפסיכולוגיים והרגשיים והשאלות שעמן צפוי הצוות להתמודד בעת העיסוק בנושא בשכבות הגיל השונות.
- על מנהל המסגרת והצוות החינוכי-טיפולי חלה האחריות לבנות תכנית ספירלית להוראת נושא השואה בעלת רציונל רב-שנתי, אשר תואמת את רוח המוסד ואת מאפייני התלמידים.
- התכנית תבנה בשיתוף צוות רב מקצועי, בהתאם למאפייני המגזרים השונים, אופי הלקות, הגיל ורמת התפקוד.
- מוצע לפרוש את הוראת הנושא במועדים רלוונטיים לאורך השנה, מעבר לתקופה שסביב יום השואה, בשיעורים, פעילויות וימים מרוכזים כמו: יום זכויות האדם, יום השואה הבין-לאומי, יום הסובלנות הבין-לאומי, יום האישה הבין-לאומי, היום למלחמה בגזענות ועשרה בטבת, וכמובן לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה.
- טקס יום השואה עשוי להיות שיאו של התהליך החינוכי. יש להתאימו מבחינה פדגוגית ורגשית לכל התלמידים המשתתפים בו. אם תוכני הטקס אינם מתאימים לתלמידים בגילאים הצעירים, יש להכין פעילות מיוחדת נפרדת עבורם ליום השואה.
- בהקצאת השעות ניתן להתבסס על היקף השעות המוצע להוראת התכנית בחינוך הרגיל-10-15 שעות לאורך השנה, ולהקצות זמן על פי שיקול הדעת של הצוות.
- קיימת גמישות פדגוגית בבניית התכנית ובבחירת ההפעלות והמערכים.
- בהוראת הנושא ניתן להיעזר גם בחומרים נוספים לרבות ערכת הלימוד לחינוך המיוחד בנושא הוראת השואה- "[חיים שואה וזיכרון](#)".
- בתכנון לבתי ספר ייקבעו שיעורים, תכנים והפעלות יועברו על ידי מחנכי הכיתות ואלו על ידי אנשי צוות נוספים, כגון: מורים מקצועיים, יועצות חינוכיות ואנשי הצוות הטיפולי.